

۲۹
نگین‌های
شناصی
زبان

ساختگرایی و نشانه‌شناسی ترنس هاوکس

ترجمه: کورش صفوی

عنوان اصلی :	Hawkes, Terence .م ۱۹۳۲	عنوان و نام پدیدآور
ساختمانی و شناخته شناسی/نویسنده ترنس هاکس؛ مترجم کورش صفوی.		مشخصات نشر
تهران: نشر علمی، ۱۳۹۸		مشخصات ظاهری
۲۴۸ ص.		شابک
۹۷۸-۹۶۴-۴۰۴-۳۸۳-۳		و ضعیف فهرست نویسی
عنوان اصلی :	Structuralism and semiotics, 2nd. ed, 2003	پادداشت
زبان شناسی ساختاری	Structural Linguistics	موضوع
(Structuralism) Literary analysis	ساخترالگرایی (تحلیل ادبی)	موضوع
Semiotics	شنانه شناسی	موضوع
صفوفی، کورش، ۱۳۳۵ - ، مترجم		شناسه افزوده
P146/۵۲ م۲ ۱۳۹۷		ردی پندی کنگره
۸۰۸		ردی پندی دولتی
۵۵۵۲۳۸۶		شماره کتابشناسی ملی

ساختگرایی و نشانه‌شناسی

تونس هاوکس

کورش صفوی
دانشگاه علامه طباطبائی

خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خ شهداي ژاندارمری، پلاک ۱۰۳

ساختگرایی و نشانه شناسی

ترنس هاوکس

ترجمه: کورش صفوی

(دانشگاه علامه طباطبائی)

چاپ اول: ۱۳۹۸

تیراز: ۴۰۰ نسخه

لیتوگرافی: کوثر

چاپ: رامین

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۰۴-۳۸۳-۳

تلفن تماس برای دریافت کتاب در منزل یا محل کار

۶۶۴۶۰۵۱۱-۱۲ و ۶۶۴۶۳۰۷۷

یادداشت ناشر

با تلاش مداوم و سودمندی نسل‌های پی در پی زیان‌شناسان ایران، آنچه در آغاز در قالب دانشی نویا و وارداتی در علوم انسانی به کشورمان راه یافته بود، اکنون به علمی بومی و در خدمت زیان فارسی و زیان‌های ایران قرار گرفته است.

امروز دیگر بر تمامی متخصصانی که به نوعی با مطالعه زبان سروکار دارند، آشکار شده است که آگاهی از ابزارهای علمی چنین مطالعاتی، ضرورتی اجتناب ناپذیر به حساب می‌آید.

انتشارات علمی با بیش از صد و پنجاه سال خدمت در ساحت فرهنگ و نشر برای انتشار مجموعه‌ی وسیع از آرای برجسته‌ترین متخصصان این مرز و بوم به ویژه در حوزه مطالعات ادب فارسی، افتخار دارد مجموعه‌ی تازه‌ی خود را با نام «نگین‌های زیان‌شناسی» در اختیار تازه آشنايان با زیان‌شناسی و نیز متخصصان این حوزه قرار دهد.

این مجموعه، شامل ترجمه و تالیف نوشه‌هایی است که به همت یاران «علمی» در اختیار علاقمندان قرار خواهد گرفت.

محمدعلی علمی

فهرست مطالب

۵	پیشگفتار مترجم
۷	پیشگفتار سردبیر مجموعه
۱۱	سپاسگزاری
۱۳	۱. مقدمه
۱۵	ویکو
۲۰	پیازه
۲۲	ساختگرایی
۲۵	۲. زبان‌شناسی و مردم‌شناسی
۲۷	سوسور
۲۸	زبان‌شناسی ساختگرای آمریکایی
۴۳	لوبی-استروس
۴۷	خویشاوندی
۵۲	اسطوره
۶۵	ذهن «وحشی»

۷۹	۳. ساختهای ادبیات
۸۱	شکل‌گرایی روسی: حرکت مهره‌ی اسب
۹۹	زبان‌شناسی ساختگرای اروپایی
۱۰۳	رومی یاکوبین
۱۱۶	آ. ژ. گرماس
۱۲۶	ترزوتان تودورف
۱۴۰	رولان بارت
۱۶۳	۴. دانش نشانه‌ها
۲۰۱	۵. نتیجه‌گیری: «نقد نو» تازه برای «نقد نو» قدیمی؟
۲۰۳	نقد نو
۲۰۹	«نقد نو» تازه
۲۱۵	پایان سخن
۲۲۹	کتابنامه
۲۴۱	نمایه

پیشگفتار مترجم

متن اصلی کتاب حاضر در سال ۱۹۷۷ منتشر شد. سال‌ها بعد، وقتی تدریس درسی به نام «نشانه‌شناسی» به من مسحول شد، این نوشه را به عنوان متنی کمک درسی به دانشجویان پیشنهاد می‌دادم، ولی هیچ وقت آن را درسنامه‌ی چنین درسی در نظر نگرفتم. راست‌اش را بخواهید، هنوز هم نفهمیده‌ام، چطور می‌شود یک کتاب را انتخاب کرد و آن را از سر تا در کلاس تدریس کرد. هر کلاسی برحسب هویت دانشجویان آن کلاس، یک تجربه‌ی تازه است و به باور من، حتی یک درسنامه را نمی‌شود در دو کلاس و به موازات هم تدریس کرد. اعتبار هر کلاس به شاگردان آن کلاس وابسته است. به همین دلیل در تمامی این سال‌ها به خودم اجازه نداده‌ام، حتی برای یک بار هم که شده، مطالبی را از پیش تعیین کنم و به خورد بچه‌ها بدهم.

مسلمان خیلی‌ها این روش مرا ایراد می‌دانند. این نظر را می‌پذیرم، ولی نمی‌توانم حالا سرپری خودم را عوض کنم. به‌حال، آنچه می‌خواستم بگویم این بود که این کتاب را بارها به بچه‌ها معرفی کرده بودم. برای این کارم دو دلیل عمده داشته‌ام. نخست این‌که هاوکس عاشق هیچ نظریه‌ای نیست و به همین دلیل سعی نمی‌کند عشق‌اش را به آدم تحمیل کند! دوم این‌که در نوشه‌اش مسیری را انتخاب کرده است که درنهایت، خواننده را به اندیشیدن و امیداردن.

هاوکس در زمان چاپ دوم این کتاب به سال ۲۰۵۳، استاد بازنشسته‌ی دانشگاه کاردیف بود. تخصص اصلی‌اش زبان و ادبیات انگلیسی است و این

نوشته‌اش را در مجموعه‌ای به چاپ رسانده که خودش سردبیری اش را بر عهده داشته است. با نیم‌نگاهی به عنوانین کتاب‌های مجموعه‌ی حرف‌های تازه^۱، به خوبی می‌توان دریافت که این آثار، همگی در حوزه‌ی مطالعات ادبی‌اند و کتاب حاضر نیز از این بابت مستثنی نیست. بخش عمده‌ی این نوشه به معرفی آرای اندیشمندانی اختصاص یافته است که در حوزه‌ی «ساختگرایی» و مطالعه‌ی نشانه‌ها در قالب «روایت‌شناسی» تأثیرگذار بوده‌اند. هاوکس در این کتاب اش از اصطلاح semiotics برای اشاره به «نشانه‌شناسی» بهره می‌گیرد که با نام چارلز سندرس پیرس و نشانه‌شناسی آمریکایی در پیوند است؛ ولی آنچه در کتاب مطرح می‌شود، بیشتر با semiology همواست، یعنی همان نشانه‌شناسی اروپایی و آرای فردینان دوسوسر دریاب نشانه‌های زبان. مخاطب این کتاب را می‌توان دانشجویانی فرض کرد که یا از طریق زبان‌شناسی به حوزه‌ی نشانه‌شناسی راه یافته‌اند، و یا در مسیر مطالعات ادبی، به سراغ نشانه‌شناسی آمده‌اند و قصد بعدی شان مطالعه در حوزه‌ی روایت‌شناسی است.

کورش صفوی
تهران. ۱۳۹۷

پیشگفتار سردبیر مجموعه

بدون کوچکترین تردیدی، نوشتن یک پیشگفتار سوم سردبیر برای این مجموعه‌ی حرف‌های تازه، کاری نیست که بشود به سادگی توجیه کرد. مگر حرف دیگری برای گفتن باقی مانده؟ گردآوری و آماده‌سازی این مجموعه، بیست و پنج سال پیش، با هدف کاملاً مشخصی آغاز شد. دغدغه‌ی عمدی ما چیزی نبود جز جهانی که به تازگی در برابر مطالعات ادبی و دانشگاهی متاخر مانده بود؛ جهانی پر از غول‌های پرخروشی که «نظریه»، «زیان‌شناسی» و «سیاست» نامیده می‌شوند و در این وادی پرسه می‌زنند. مخاطب این مجموعه، دانشجویان مقاطع کارشناسی و سال نخست کارشناسی ارشد در نظر گرفته شده بودند که یا می‌خواستند این مطلب تازه را یاد بگیرند، و یا تا این زمانه آنان را از آموختن این حرف‌ها پرهیز داده بودند.

مجموعه‌ی حرف‌های تازه هر دو این جوانب را مذکور قرار می‌داد. به همین دلیل، در نخستین پیشگفتار این مجموعه به سال ۱۹۷۷، با اندکی سیاهنمایی، به سراغ طرح مطالبی نظری «زمانه‌ی تغییرات اجتماعی سریع و ریشه‌ای»، یا «نابودی تدریجی مفروضات و پیش‌انگاشته‌ها» یعنی رفتیم که هسته‌ی مرکزی مطالعه‌ی ادبیات به حساب می‌آمدند. در آن پیشگفتار، صحبت از «روش‌ها و مقولات بازمانده از گذشته» را به میان کشیدیم و گفتیم که اینها دیگر با «واقعیت‌های تجربه شده‌ی نسل جدید سازگاری ندارند». در همانجا به این نکته نیز پرداختیم که «هدف از انتشار هریک از کتاب‌های این مجموعه، ترغیب در

تعییر است، نه مقاومت در برابر آن، آن‌هم از طریق معرفی و نمایش این آرای تازه و توضیح دقیق و روشن تحولات بعدی آنها. در این میان، اگر رمز و رازها و این غول‌های ناشناخته به دشمن مبدل می‌شدند، شناخت دقیق مطالب و سازگاری با آنچه بهناچار در کنارمان قرار می‌گرفت، می‌توانست یاورمان در این کارزار باشد. اگر «گفتمان متمایزی در برابر آینده» پیش رویمان قرار گیرد، دست‌کم این امکان در اختیارمان خواهد بود تا آن را در بابیم.

دومین پیشگفتار برای این مجموعه، با همین مکاففات آخرالزمانی آغاز شد و سپس به سراغ بحث در برابر ماهیت غول بی‌شاخ‌و‌دمی رفت که می‌توانست از بد حادثه، ناگهان در برابرمان سبز شود. مسئله این بود که این پدیده‌ی تازه را «چگونه می‌شود تشخیص داد و با آن کنار آمد؟» در آن پیشگفتار، به گزارش پیشرفت‌های پریم و امیدی پرداختیم که «شامل مجموعه‌ای از تلاش‌های نه‌چندان مقبولی می‌شدند و حتی نام و برجسب مطمئنی برایشان نداشتیم؛ و سپس نوید حضور برنامه‌ای را دادیم که بتواند «در محدوده‌ی آنچه مسبوق است و در قالب آنچه قابل اندیشیدن می‌ماند» ناظر بر عملکرد این تلاش‌ها باشد. در بخش نتیجه‌گیری آن پیشگفتار، ادعاییمان این بود که «به‌هرحال، آنچه ناندیشیدنی است، همانی است که به اندیشه‌های ما شکل می‌دهد». این مطلب واقعیتی بیش نیست؛ هرچند تا زمانی که بتواند پشتوانه‌ای مفید در جهانی مال‌امال از بدیهیات متزلزل به حساب آید، مطلبی نیست که از گفتن اش شرم‌مند شویم. در چنین وضعیتی، تنها تلاش بعدی و مسلمانه‌ی این خواهد بود که با فروتنی کامل، نظری به گذشته بیاندازیم و در بابیم که این مجموعه هنوز به حیات خود ادامه می‌دهد. مسلمان این امر نباید ما را آنچنان مشعوف سازد که فرض کنیم، این مجموعه در طی این سال‌ها، به حرف‌هایی ویژه و نهایی در موضوعات مختلف مطالعات ادبی مبدل شده‌اند. اما به‌هرحال، کتاب‌های این مجموعه، با شکل و شمایل تازه‌شان، هنوز هم چیزی بیش از گزارشی تاریخی به حساب می‌آیند. نویسنده‌گان کتاب‌های این مجموعه براین باورند که نوشه‌هایشان هنوز هم معتبرند و استدلال‌هایشان هنوز هم ذهن خلاق را به اندیشیدن و امی‌دارد. خلاصه‌ی کلام این‌که، ما در کارمان اشتباه نکرده بودیم. در طی این سال‌ها

مطالعات دانشگاهی به سرعت تغییر کرده‌اند تا بتوانند با دگرگونی‌های گسترده‌ی اجتماعی سازگاری یابند و حتی در پویایی و زیابی این دگرگونی‌ها دخیل باشند. در همین ایام، گفتمان‌های تازه‌ای پدید آمدند تا بتوانند با چنین تغییراتی کنار بیایند. این روند همچنان ادامه دارد. در جهان پرالتهاب ما، آنچه پیشتر و در تمام این سال در بیرون و درون فضای دانشگاهی مان، نالتندیشیدنی تلقی می‌شد، انگار که در حال حاضر، به رویدادی مستمر مبدل شده است.

این که بخواهم مدعی شوم، کتاب‌های مجموعه‌ی حرف‌های تازه توانسته‌اند در این مسیر تازه، همچون هشدارهایی کارآمد عمل کنند، یا نقشه‌ای برای حرکت در این مسیر فراهم آورند، یا همچون راهنمایی مسیریاب عمل کنند، در حد و اندازه‌ی من نیست. شاید بهتر باشد فقط مدعی شوم، کار ما در نهایت امر، نمایش چیزی بوده که همیشه وجود داشته است. تنها بهانه‌ام برای نوشتن این پیشگفتار سوم نیز همین بوده است، تا بگویم، هنوز هم همین مسایل پیش رویمان قرار دارند.

ترنس هاوکس

۲۰۰۳

سپاسگزاری

در همان آغاز راه، شادروان پروفسور جان د. جامپ^۱ مشوق اصلی من بود تا نگارش چنین کتابی را بر عهده بگیرم. خود را مدبیون آن بزرگ می‌دانم و آرزویم این بود که آنچه نوشتم، می‌توانست ذره‌ای از ارزش او را می‌داشت.

باید از پروفسور ویکتور ارلیش^۲، استاد دانشگاه ییل سپاسگزار باشم که سخاوتمندانه دانش تخصصی اش را در اختیارم می‌گذاشت، حتی وقتی برای شنا به خلیج کیپ کاد^۳ رفته بودیم. از جان هارتلی^۴، استاد دانشگاه صنعتی کوئینزلند^۵ سپاسگزارم که به شکلی خستگی ناپذیر و پرسوساس، بخش‌های مشکل آفرینی از این نوشته را خواند و تصحیح‌های پیشنهادی اش را در اختیارم گذاشت. لازم به ذکر نیست که اشتباہات باقیمانده بر عهده‌ی من اند.

هر کتابی که قرار باشد عملتی به توضیح و جمع‌بندی مطالب بپردازد، لاجرم مدبیون سایر کتاب‌هاست. این نوشته نیز از این قاعده مستثنی نیست، و من تمام تلاش‌ام را کرده‌ام تا این دینام را در صفحات بعدی کتاب ادا کنم. با این حال، باید در اینجا نام سه نویسنده‌ای را ذکر کنم که نوشته‌هایشان دریاب ساختگرایی، نقش عمده‌ای در طرح‌بندی صورت و محتوای کتاب حاضر داشته است؛ جاناتان

1. John D. Jump

2. Victor Erlich

3. Cape Cod Bay

4. John Hartley

5. Queensland University of Technology

کالر^۱، فردريك جیمسون^۲، و رابرت اسکولز^۳. از اینان سپاسگزارم. من از آثار اینان در بسیاری از موارد بهره گرفته‌ام و اگرچه به تک‌تک این نوشه‌ها به همان شیوه‌ی متدالول ارجاع داده‌ام، می‌دانم که این ارجاع‌ها، دینی را که به گردن دارم، ادا نخواهند کرد.

تأثیر آرای اینان در شکل بندي این نوشه در حدی است که باید جداگانه از آنها قدردانی می‌کردم و به خوانندگان کتاب حاضر توصیه کنم، بی‌درنگ به سراغ خواندن نوشه‌های اینان بروند.

افزون براین، مایلیم مراتب سپاس ام را نسبت به هیئت امنی بنياد لورهلم^۴ اعلام کنم. کارانه‌ی پژوهشی اعطایی ازسوی این بنياد، سهم مؤثری در پدید آوردن این نوشه داشته است.

در خاتمه، اجازه دهید از شاگردان ام در دانشگاه کاردیف تشکر کنم. واکنش اینان در برابر برخی از مطالب نسخه‌ی اولیه‌ی کتاب حاضر، حکایت از صبوری شان در برابر معلمان شان داشته است.

همچون همیشه، بیشترین سپاس ام به او تعلق دارد؛ به همسر.

ترنس هاوکس
دانشگاه کاردیف

1. Janathan Culler

2. Robert Scholes

3. Fredric Jameson

4. Leverhulme Foundation

مقدمة

برای انگلیسی زبانان عادی و غیرمتخصص، اصطلاحاتی نظیر «ساخت»، «ساختگرا»، و «ساختارگرایی»، انگار چند واژه‌ی انتزاعی، پیچیده، و تازه ساخته‌اند و بیشتر، حال و هوای فرانسوی دارند. همین ویژگی آخر سبب می‌گردد تا انگلیسی زبانان بر حسب سنت، نسبت به این اصطلاحات، تردید از خود نشان دهند.

اما به‌هرحال این پیش‌داوری انگلوساکسونی، هراندازه هم که جلب توجه کند، اساس و پایه‌ای ندارد. مفهوم «ساخت»، و تصوری که مجموعه‌ی وسیعی از «ساختگرا»‌های فرانسوی از «ساخت» دارند و در مجموع، «ساختگرایی» نامیده می‌شود، با روش‌های اندیشیدن ما کاملاً بیگانه نیست. افزون‌براین، نباید تصور کرد که این اصطلاحات، ناگهان در فضای عجیب و غریب پاریس، حدود یک دهه پیش، رو به رویمان ظاهر شده‌اند.

ویکو

در سال ۱۷۲۵، جیامباتیستا ویکو^۱، حقوقدان بر جسته‌ی ایتالیایی، کتاب دانش نوین^۲ خود را منتشر ساخت. انتشار این کتاب در آن ایام کاری پر ارزش به حساب می‌آمد؛ هرچند اعتبارش در آن زمانه چندان معلوم نشد. آنچه ویکو در حکم «دانش» معرفی می‌کرد، چیزی از علم آن زمانه کم نداشت. الگوی او،

همان دانش «طبیعی»‌ای بود که متفکرانی چون گالیله، بیکن، و نیوتن نمایندگی اش می‌کردند؛ و هدف اش، طرح دانش برای، «جهان ملت‌ها» بود؛ یعنی همان نگرشی که این متفکران عصر رنسانس دنبال کرده بودند و در هیئت «جهان طبیعت» به آن دست یافته بودند. خلاصه‌ی کلام این‌که، هدف ویکو از نگارش این کتاب، بنای نوعی «فیزیک انسان» بود.

کانون اصلی این دانش نوین ویکو در درک قطعی او از چیزی نهفته است که در این کتاب، انسان «بدوی» نامیده شده است. به باور ویکو، اگر انسان بدوي را بدقت ارزیابی کنیم، هیچ مختصه‌ی نابخردانه یا وحشی ای در او نمی‌یابیم، بلکه موجودی را پیش رویمان می‌بینیم که واکنش‌هایش نسبت به جهان اطراف‌اش، «شاعرانه» است. این انسان بدوي از نوعی «خرد شاعرانه^۱»ی ذاتی برخوردار است. همین خرد شاعرانه بر واکنش‌های او در برابر محیط اطراف او تأثیر می‌گذارد و این محیط را به نوعی «متافیزیک» استعاره، نماد، و اسطوره مبدل می‌کند.

«کشف» این نکته برای ما بسیار مشکل است، زیرا «ما در مقام انسان مدرن، و با ماهیت متmodern مان، اساساً نمی‌توانیم چنین وضعیتی را تصور کنیم. ما صرف‌اً با تلاش و زحمت فراوان، قادریم این ماهیت شاعرانه‌ی انسان اولیه را دریابیم»^(۳۴). وقتی به چنین کشفی نایل شویم، تازه خواهیم فهمید که آنچه این جوامع اولیه دریاب آفرینش و بنیاد نهادهای اجتماعی برای ما را روایت کرده‌اند و به ظاهر صرفاً نوعی خیال‌پردازی است، نباید در معنی صریح‌شان تعبیر شوند. این مطالب، واکنش‌های کوکانه و «بدوی» نسبت به واقعیت‌های جهان خارج نیستند، بلکه پاسخ‌هایی از نوع دیگرند؛ پاسخ‌هایی که نقش‌شان درنهایت و

1. Sapienza Poetica

۲. شماره‌ی صفحات داخل کمان، برگرفته از ویراست سوم ترجمه‌ی بازنگری شده‌ی کتاب دانش نوین ویکو است:

Thomas Goddard Bergin and Max Harold Fisch, Ithaca and London: Cornell University Press, 1968.

به شکلی جدی، کاملاً شناختی است. این حرف به این معنی است که چنین مطالبی، «دروغ» دریاب واقعیت‌ها نیستند، بلکه نوعی بازنمایی پخته و پیچیده‌ی آگاهی‌اند؛ نوعی رمزگردانی و نمایش این آگاهی‌اند. این مطالب را نباید نوعی تزیین واقعیت به حساب آورد، بلکه باید آنها را به حساب استنساخ واقعیت گذاشت. (نتیجه‌ی این حرف‌ها این است که نخستین علمی که باید آموخت، اسطوره‌شناسی یا تعبیر افسانه‌های است، زیرا بعداً خواهیم دید، تواریخ تمامی جوامع چندخدایی، از همین افسانه‌ها سرچشمه می‌گیرند» (51).

استوره‌ها، اگر به شکلی دقیق تعبیر شوند، می‌توانند به حساب «تواریخ مدنی نخستین مردمی گذاشته شوند که هرجا بوده‌اند، طبیعتی شاعرانه داشته‌اند» (352). برای نمونه:

نمادهای مدنی‌ای که تحت فرمان چنین فرماتروایی‌هایی عمل می‌کنند،
برپایه‌ی نوعی تاریخ شاعرانه و در قالب افسانه‌های متعددی روایت
شده‌اند. هر روایت با آوازی همراه است و این آوازها با هم رقابت
می‌کنند ... و درنتیجه، به رقابت پهلوانانی اشاره دارند که قرار است در
قالب همین آوازها جلب توجه کنند ... مثلاً وقتی مارسیاس که
موجودی نیمه‌بزر و نیمه‌انسان است، در آوازخوانی از آپولو شکست
می‌خورد، این خدا او را زنده‌زننده پوست می‌کند ... سیرن‌ها که زنانی
بالدار به حساب می‌آمدند، با آوازشان ملوانان را به خواب می‌برند و
سپس گلوی این ملوان‌ها را می‌بریدند. ابوالهول در میان مسیر گذر
مسافران ظاهر می‌شود و برای آنان معملاً طرح می‌کند، و وقتی آنها از
حل معماه‌ای او عاجز می‌مانند، پوست‌شان را می‌کند. سرسی با
آوازهای افسون‌کننده‌اش، یاران اولیس را به خوک مبدل می‌سازد ...
تمامی اینها نمایانگر سیاست شهرهای پهلوانی‌اند. ملوانان، مسافران، و
رهگذران در این افسانه‌ها افرادی بیگانه‌اند؛ یعنی توده‌ی مردم
بی‌فرهنگی که برای جلب توجه، به رقابت با پهلوانان بر می‌خیزند و
بی‌رحمانه کیفر می‌بینند (646-648).